OECONOMUS GAZDASÁGKUTATÓ ALAPÍTVÁNY

OECONOMUS ELEMZÉSEK

Vallás és gazdaság I. – hogyan kapcsolódik egymáshoz a spiritualitás és az üzleti élet?

Mi köze a vallásnak a gazdasághoz? – tehetjük fel a kérdést magunkban. E tanulmány rámutat, van értelme annak, ha a közgazdasági gondolkodásba, vizsgálatokba bevonjuk az egyén spiritualitását is. Az ember nemcsak test, vagyis munkaerő, hanem szellem és lélek is, így rá nemcsak az anyagi ösztönzők hatnak, mint például a pénz. A főáramú, anyagelvű közgazdaságtannal szemben kibontakozóban van egy spirituális alapú alternatív irányzat. Míg ez előbbi alaptétele szerint a gazdaság fő célja a profit maximalizálása és ennek egyik eszköze a munkaerő, addig az utóbbinál a cél az ember és annak boldogsága, és e célhoz vezető eszköz csupán a profit.

Jelen tanulmányban górcső alá vesszük a világvallásokat, azok jelenét és várható jövőjét. Továbbá bemutatjuk, hogy az egyes világvallások mit tanítanak gazdasági kérdésekben, úgy mint a kamat, magántulajdon, munka, fogyasztás. A téma megvizsgálása még inkább aktuálissá vált Ferenc pápa idei magyarországi látogatása kapcsán, akinek gazdasági életről szóló gondolatainak középpontjában a szegényekről való gondoskodás, a Föld védelme és a béke áll.

2023. június

Vallás és gazdaság I. – hogyan kapcsolódik egymáshoz a spiritualitás és az üzleti élet?

Erdélyi Dóra

A vallásosság és vallási hovatartozás a modern korban bár veszített jelentőségéből a történelem más korszakaihoz képest, ugyanakkor továbbra is meghatározó társadalmi és gazdasági tényező világszerte. Az egyén spiritualitása, erkölcsi megítélése, hite – bárhogy is nevezzük – fontos szerepet játszik gazdasági, üzleti döntéseinek meghozatalakor, így képes befolyásolni a gazdaság teljesítményét. Tanulmányunkban rávilágítunk a spirituális alapú közgazdasági modellek létjogosultságára, gyakorlati megtestesülésükre szerte a világon, továbbá bemutatjuk a világ vallási összetételét és a nagy világvallások egyes gazdasági kérdéskörökre vonatkozó tanítását.

Mi köze a vallásnak a gazdasághoz?

A spiritualitás gazdaságban, üzleti szférában betöltött szerepe régóta foglalkoztatja az emberiséget. Erkölcsi szempontokat már Platón és Arisztotelész is figyelembe vett a gazdaságról szóló elméleteik vonatkozásában. Például Platón úgy tartotta, hogy „az értelmes és szabad ember harmóniára, arányosságra tö rekszik, és ezért nem fog pénzt pénzre halmozni a végtelenségig” (Bod, 2017). **A nagy világvallások követőik számára mindig is útmutatóul szolgáltak a múltban és szolgálnak a jelenben is nemcsak társadalmi, hanem gazdasági vonatkozásban egyaránt: mi az erkölcsös, mi megengedett az üzleti életben és mi nem?** Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy az évszázadok során a vallások hozzáállását is formálta a világ és a benne végbemenő gazdasági fejlődés, amely miatt újabb és **újabb erkölcsi dilemmákat kellett a vallásoknak, egyházaknak is megválaszolniuk, fejlődni és ezáltal nyitni a társadalom irányába.**

A mai modern korban, melyet elsősorban a materialista szemlélet ural, egyre inkább beszivárog egy másfajta nézőpont is, mely a spiritualitást helyezi előtérbe. E két, egymással ellentétes elveket valló modellt a következőképpen jellemezhetjük (Zsolnai, 2022):

1. „A materialista modellek az embert pusztán materiális (anyagi) létezőként tételezik fel, külső motivációt alkalmaznak (pl. pénz), és a gazdasági eredményeket a megtermelt pénzügyi haszonnal (pl. profittal) mérik." Maga a közreműködő embernek csak anyagi vágyai vannak e rendszer szerint, így külső, anyagi motiváció serkenti csak munkára.
2. Ugyanakkor egy embert nemcsak az anyagiak motiválnak, az ember nemcsak test, hanem lélek is. Ahogy Zsolnai leírja, „**a spirituális alapú modellek az embert spirituális (szellemi-lelki) létezőnek tekintik, akinek anyagi és nem-anyagi szükségletei egyaránt vannak, elsődlegesen a belső motivációra építenek**, a sikert pedig holisztikusan (a teljességre, az egészre törekvően), pénzügyi és nem-pénzügyi kritériumok alapján mérik."

Ahogy Zsolnai (2022) megfogalmazza írásában, „a materialista gazdasági modellek nem tudnak valódi és fenntartható jól-létet biztosítani az összes érintett számára (Shrivastava – Zsolnai, 2022), mivel eltekintenek az emberek nem-anyagi szükségleteitől és pusztán a külsődleges, pénzbeli motivációra építenek. Az ember azonban komplex létező, aki „nem csak kenyérrel él" (Máte 4:4)." Mindeközben **a spirituális alapú modellekben a „profit és a növekedés nem végső célok, hanem csupán a társadalmi, gazdasági és ökológiai célok szélesebb halmazának az elemei"** (Zsolnai, 2022).

A 2000-es években több kezdeményezés is alakult a spiritualitás és gazdaság kapcsolatának, egymásra hatásának megfigyelésére, vizsgálatára. Így különböző európai kutatóközpontok – elsősorban a leuveni Center for Economics and Ethics és a Budapesti Gazdaságetikai Központ – közti együttműködéséből nőtte ki magát 2004-re a **European SPES Forum** („Spirituality in Economics and Society") Leuvenben, majd 2014-től a European SPES Institute. A szervezet fókuszában a spiritualitás alkalmazása és terjesztése áll az üzleti, gazdasági életben.

Legújabb kezdeményezésekhez tartozik **Ferenc pápa által meghirdetett „Ferenc gazdasága" („The Economy of Francesco") projekt**, mely elsősorban a fiatalokat igyekszik megszólítani, hogy változtassanak a gazdasági szemléletmódjukon. Őket arra buzdítja Ferenc pápa, hogy követve Assisi Szent Ferenc példáját, az ökológiai megtérés útján haladva teremtsék meg az élet (és nem az ölés) gazdaságát.

A Katolikus Egyházon belül, de más világvallások esetében is számos gazdasági, üzleti célú kezdeményezés alakult és vált sikeressé az évek során, melyeket Zsolnai (2022) foglalt össze a következő táblázatban (a gazdasági modell nevére kattintva további részleteket ismerhetnek meg):

	Inspiráció	Küldetés	Stratégia	Eredmény
Leket Izrael	Tóra	A rászorulók segítése rendszeres élelmiszeradományokkal	Mezőgazdasági termények és élelmiszermaradékok összegyűjtése és szétosztása	234.000 ezer rászoruló rendszeres segítése (26.500 tonna élelmiszer és 2.000.000 adag meleg étel évente)
Mondragon szövetke-zetek	Katolikus Társadalmi Tanítás	Részvétel és szolidaritás biztosítása az emberek számára a munkaszervezetekben	Szövetkezetek alapítása és fejlesztése a társadalmi élet minden területén	Bank, biztosító társaságok, áruházlánc, egyetem, technológiai központok több százezer ember számára
Fokoláre vállalkozások	Keresztény szeretet, egység a közösségben	A szegények és az elesettek segítése	Az adás kultúrája, közösségépítés, profitmegosztás	Közel ezer vállalkozás öt kontinensen, az emberek méltóságának visszaadása
Szarvódaja mozgalom	Gandhi filozófiája	Egyetemes felemelkedés, egyetemes jóllét	Közösségi önellátás, munka alapú egyenlőség	Projektek ezrei Indiában, nők helyzetének javítása, a falusi ipar, a vidéki oktatás, a születés-szabályozás és az egészségi ellátás fejlesztése, erdősítés és ökológiai helyreállítás

	Inspiráció	Küldetés	Stratégia	Eredmény
Organic India	Hindu spiritualitás	Gyógynövények elérhetővé tétele az emberek számára, elkötelezettség a „Természet Anya” mellett	Hiteles és eredeti, organikus termékek előállítás regeneratív, organikus mezőgazdasági módszerekkel	Méltányos, hosszú távon fenntartható megélhetés biztosítása több ezer helyi parasztcsalád számára, a termőtalaj ökológiai regenerációja a művelt területeken
Apopo	Buddhizmus	Humanitárius segítségnyújtás az egyetemes együttérzés alapján	Patkányok kiképzése és használata a taposóaknák és más veszélyek detektálására	Több tízezer ember életének a megmentése Afrikában és Ázsiában, közösségek szocio-ökonómiai és egészségügyi fejlesztése
Greyston Bakery	Buddhizmus	Marginalizált emberek rehabilitálása a vállalkozásba való bevonás útján	Különleges minőségű péksütemények és jégkrémek előállítása, közösségfejlesztés	Több ezer hajléktalan, börtönviselt és más marginalizált személy megmentése és közösségbe integrálása
Triodos Bank	Antropozófiai („belső ember” tudománya) és ökológiai világszemlélet	A betétesek pénzének használata pozitív társadalmi, környezeti és kulturális változások előmozdítására	A befektetési döntések egyidejű értékelése pénzügyi, társadalmi és környezeti szempontok alapján, radikálisan transzparens banki működés	Több mint 40.000 fenntarthatósági és közösségi projekt finanszírozása Hollandiában és másutt

	Inspiráció	Küldetés	Stratégia	Eredmény
Grameen Bank	Iszlám	A szegények segítése mikrohitelezés által	Hitelfelvevő kisközösségek kialakítása, bizalmon alapuló társadalmi szerződés az ügyfelekkel	Több tízezer, főleg női mikrovállalkozás segítése, a közösségi és vállalkozási szellem erősítése Bangladesben
TAHITO	Maori világszemlélet	A jövő generációk érdekeinek a szolgálata a pénzügyi befektetések területén	Komplex vállalatértékelési módszertan alkalmazása a maori értékek alapján	Jelentős növekedési potenciállal bíró, alacsony karbon-lábnyommal rendelkező vállalatok ajánlása a befektetőknek

Táblázat forrása: Zsolnai, 2022

A világ vallási térképe – jelene és jövője

1. számú ábra: A két legnagyobb vallás a világon a kereszténység és az iszlám. Forrás: Pew Research Center.

A világ lakosságának vallási összetételét vizsgálva a két legnagyobb vallás a kereszténység és az iszlám. 2020-ban a Pew Research Center számításai szerint a világ népességének 31%-a volt keresztény és 25%-a muszlim, vagyis közel 2,4 milliárd keresztény és több mint 1,9 milliárd iszlám vallású élt a világon. Őket követték az ateisták (nem vallásosak) 16%-ban és a hinduk 15%-ban. A buddhisták a világ népességének 6,7%-át tették ki, míg a népi vallású lakosság 5,6%-ot.

> *A népi vallások szorosan kapcsolódnak egy adott népcsoporthoz, etnikumhoz vagy törzshöz. Gyakran nincsenek hivatalos hitvallásaik vagy szent szövegeik. A népi vallások közé tartoznak például az afrikai hagyományos vallások, a kínai népi vallások, az amerikai őslakosok vallásai és az ausztrál őslakosok vallásai (Pew Research Center).*

Az egyes földrészeket tekintve, ahogy a fenti térkép is mutatja, döntően keresztény vallásúak a következő régiók (ide tartozik: katolikusok, ortodoxok, protestáns vallásúak stb.):

- Észak-Amerika (74,6%)
- Dél-Amerika és Karib-térség (89,7%)
- Európa (72,2%)
- Szubszaharai Afrika (62%)
- Ausztrália (61,7%)

A közel-keleti és észak-afrikai régió muszlim többségű (93,1%), míg az ázsiai-csendes-óceáni térségben többségében hindu (26%) és iszlám (25,7%) vallású emberek élnek.

A Pew Research Center előrejelzése szerint 2050-re a keresztények és a muzulmánok közel azonos arányban élnek majd a világon. A keresztények világnépességen belüli aránya megmarad a 2020-as 31%-on, míg az iszlám vallásúak aránya a 2020-as 25%-ról közel 30%-ra emelkedik. Ugyanakkor a nem vallásos lakosok aránya várhatóan csökken 2050-re (13,2% VS 2020: 15,6%). Régiónként és országonként azonban eltérő tendenciák bontakozhatnak ki a következő évtizedekben.

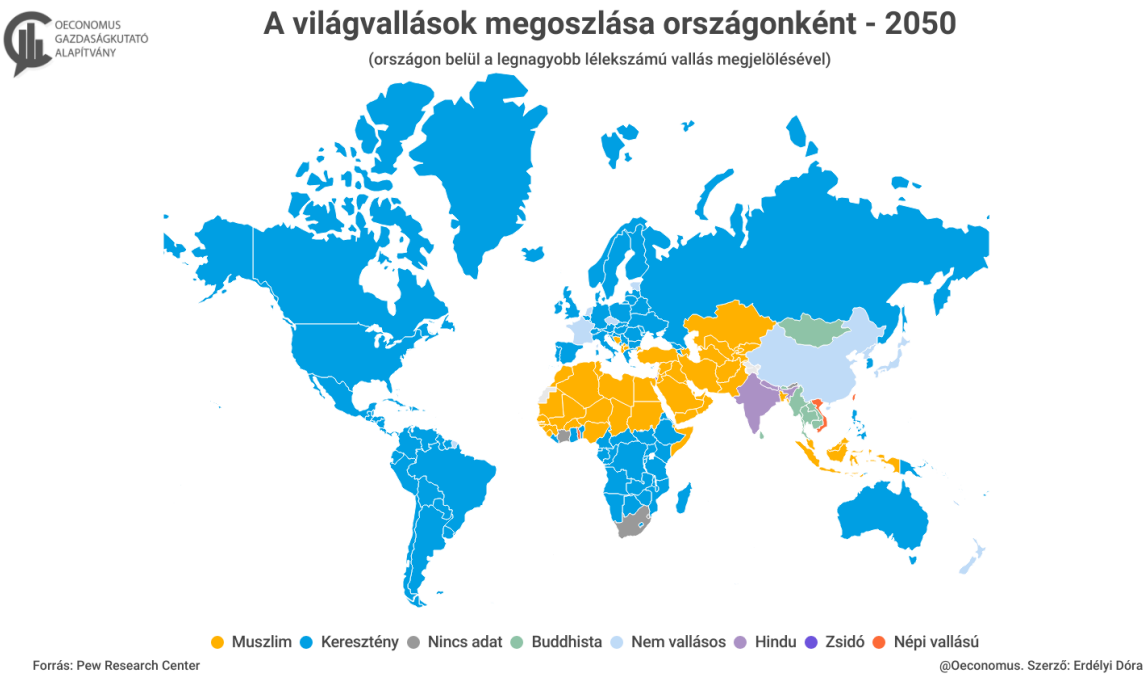

2. számú ábra: 2050-re előrejelzés szerint a kereszténység lesz továbbra is a legnagyobb világvallás (31,4%), viszont a muszlimok aránya megközelíti a keresztényekét (29,7%). Forrás: Pew Research Center.

Több országban is megváltozik az előrejelzés szerint az előszámú vallás. Bosznia-Hercegovina 2050-re muszlim többségű országgá válhat (49,4% VS keresztények: 48,5%), ahogy Észak-Macedónia is (56,2% VS keresztény: 42,7%). Továbbá a jelenleg nem vallásos Dél-Korea kereszténnyé válhat, míg a jelenleg keresztény Franciaországban, Hollandiában és Új-Zélandon többségbe kerülhetnek a nem vallásosak 2050-re.

Magyarországon 2020-ban a népesség 80%-a volt keresztény a Pew Research Center adatai szerint, míg 20% nem tartotta magát vallásosnak. Ez az arány 10 év alatt keveset változott (2010-ban keresztény: 81%, nem vallásos: 18,6%). A 2011-es magyarországi népszámlálási adatok szerint 3,7 millió római katolikus (népesség 37,1%), 1,2 millió református (11,6%) és 215 ezer evangélikus (2,2%) élt hazánkban, a három legnagyobb felekezetet a görög katolikusok (179 ezer) követték. A Pew előrejelzése szerint 2050-re csökkenhet a keresztények aránya Magyarországon (76,1%) és emelkedhet a nem vallásosak aránya (23,3%), ahogy egész Európában várható ez a tendencia.

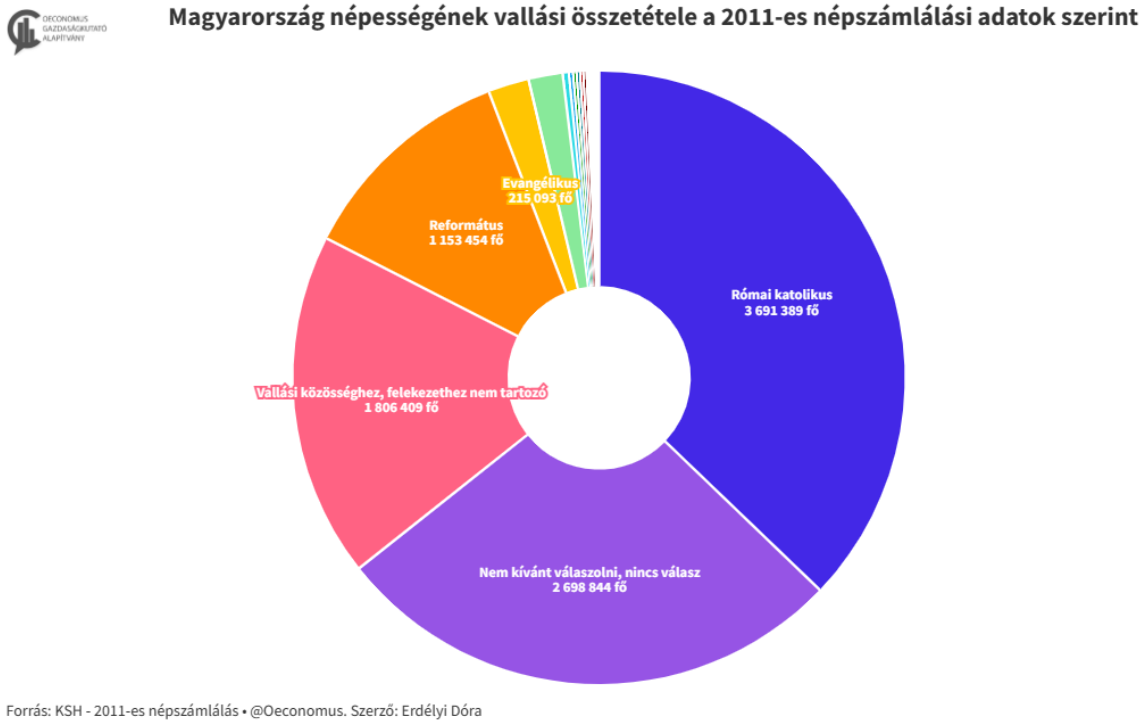

3. számú ábra: a római katolikus, a református és az evangélikus a három legnagyobb vallás hazánkban, míg a lakosság 18%-a nem vallásos. Forrás: KSH.

Összességében az adatok azt mutatják, hogy a vallás a mai korban is fontos szerepet játszik a világon, így kihatással van az egyén spiritualitásán keresztül a társadalmi és gazdasági folyamatokra egyaránt. Ugyanakkor az is látszik a világ vallási térképeiből, hogy a világ különböző részein más vallások váltak uralkodóvá. A következőkben azt mutatjuk be, az egyes világvallások milyen gazdasági nézeteket képviselnek, melyek az eltérések és hasonlóságok a vallások gazdasági tanításai között.

Világvallások gazdasági tanításai

A világvallások gazdasági tanításait hét szempont szerint mutatjuk be és vetjük össze, mégpedig a

- munkához
- magántulajdonhoz
- vagyonhoz – gazdagsághoz
- jótékonysághoz
- fogyasztáshoz/megtakarításhoz
- kamatszedéshez
- humán tőkéhez – tanuláshoz

fűződő viszonyuk alapján. E szempontok alapján részletesen kifejtjük a

- Katolikus Egyház
- a protestáns vallások, elsősorban a református és az evangélikus
- zsidó vallás
- iszlám vallás
- keleti vallások, elsősorban buddhizmus, érintőlegesen a hinduizmus és konfucianizmus

gazdasági tanítását. Ezt szemlélteti a következő táblázat.

	Munka	Magántulajdon	Vagyon	Jótékonyság	Fogyasztás	Kamat	Humán tőke
Katolikus vallás	Az ember életének alapvető tényezője, a munkavégzés kötelesség, de a munka van az emberért és nem az ember a munkáért	Védi a magántulajdont, mely a Tízparancsolatban is megjelenik	Nem utasítja el a gazdagságot, de felhívja a figyelmet, hogy jól használják fel a vagyont és ne legyenek a pénz rabjai	A társadalmi tanítás alappillére a szegényebbek felé való odafordulás és segítségnyújtás	Mértékletességet tanít. Böjt és ünnepek ciklikus váltakozása az év folyamán	Már nem tiltja a (tisztességes) kamatot, de az uzsorakamatot elutasítja. (A történelmi évszázadok során az Egyház nem tett különbséget a „normál” kamatszint és uzsorakamat között, előbbit is elutasítva.)	Fontosnak tartja a fiatalok és felnőttek nevelését is, évszázadok óta vannak jelen katolikus iskolák
Protestáns vallás (református, evangélikus)	Becsületes, szorgalmas munka Isten dicsőségére. Minden munka egyformán értékes, világi és papi hivatás is	Fontos és védendő a magántulajdon.	Ösztönöz a megtakarításra, vagyon felhalmozására, vállalkozások indítására	Fontos pillér az adakozás, mellyel valamit visszaadhat a hívő Istennek	Mértéktartás, takarékosság, személyes fogyasztás visszafogása, puritán életvitel	Uzsorakamat elutasítása (Luther), Kálvin a pénz „gyümölcsöztetését” megengedhetőnek vélte, de nem minden áron. Produktív hitel elfogadott, fogyasztói hitel nem	Központi jelentőségű. Analfabetizmus visszaszorítása, köznevelés
Zsidó vallás	Az ember munkára született. A munka az emberi élet természetes kifejezése	A magántulajdon tiszteletben tartása már a tízparancsolatban is megjelenik	A gazdagságot az Úr áldásának tartják. A vagyon nem csak megtűrt rossz, nem vetik el azt	Minden jó Istennek köszönhető. A hálaáldozat megnyilvánulhat a szegényeknek juttatott adományban	Kevésbé puritán életvitel (mint a protestánsoké), de jelen van a mértékletesség és a gyakori böjt	Tiltotta, hogy a zsidó emberek egymásnak kamatot számoljanak, ám más vallású emberek esetében ez megengedett volt	Tanulásközpontú. Vallási előírás a fiú gyermekek taníttatására. Vitatkozás, érvek ütköztetésének hagyománya

	Munka	Magántulajdon	Vagyon	Jótékonyság	Fogyasztás	Kamat	Humán tőke
Iszlám vallás	A munkát és törekvést jutalmazni, a tétlenséget büntetni kell	Magántulajdonhoz és magánvállalkozáshoz való jog a muszlim ember alapvető joga, de vannak morális határok	Isteni kegy a vagyon és gazdagság, melynek két feltétele az adakozás és igazságosság	Évente ún. zakátot kell fizetni kötelező alamizsnaként (a vagyon negyvened része)	A hívő vagyonát nem pazarolhatja el luxuscikkekre, nem fitogtathatja vagyonát, bár nem tiltja meg a kényelmes életet	Az iszlám törvény a kamatszedést uzsorának tekintette („riba”)	A bölcsességet többre értékelik a muszlimok, mint a vagyont és dicsőséget
Buddhizmus	Dolgozni nem csak pénzért kell, hanem a közösségért és az egyén kibontakozásáért. A munka ne ártson más lénynek	Nem veti el a tulajdont, nem a szegénységet hirdeti, de ne ragaszkodjon hozzá az ember, ne a tulajdonszerzés legyen a fő életcél	Gazdag ember is lehet a buddhizmus követője, azonban csak erkölcsös módon szabad meggazdagodni. Ne legyen a vagyon rabja	A nagylelkűség, a könyörület fontossága	Mértéktartásra ösztönöz, a mohóság elkerülésére. A jóllét nem feltétlenül rossz, létezik helyes fogyasztás is	✖	✖

Forrás: saját szerkesztés

Katolikus tanítás

A Katolikus Egyház szociális, társadalmi és gazdasági tanításának alapjait a Biblia adja, mely alapján az évszázadok során a különféle zsinatokon, pápai enciklikákban (körlevélben) válaszoltak az egyházi vezetők az adott kor kérdéseire és kihívásaira, adott ki állásfoglalást a Hittani Kongregáció, írták le gondolataikat az egyháztanítók (pl. Szent Ambrus, Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás). A katolikus egyház szociális tanítása állandóan fejlődött és fejlődik jelenleg is, a korok, társadalmi-gazdasági-politikai helyzetek változásaival együtt korszerűsödik.

Az első szociális kérdésekkel, azon belül – a kor kihívásaira válaszul – elsősorban a munkáskérdéssel foglalkozó pápai körlevél a Rerum novarum volt XIII. Leó pápa nyomán 1891-ben. 90 évvel később (1981) másik jelentős enciklika szintén a munkához fűződő viszonyról Szent II. János Pál pápa Laborem exercens elnevezésű pápai körlevele volt. A Biblia és e két egyházi dokumentum alapján mutatjuk be a Katolikus Egyház munkáról, hivatásról szóló tanítását.

A Teremtés könyve mutatja be, hogy Isten az embert ***munkára*** rendelte, miszerint „művelje a földet, amelyből lett" (Ter 3,23). E munka által „uralkodik" a földön az ember, így a munka és az ember elválaszthatatlanok egymástól, az emberi munka az ember földi életének alapvető tényezője. Kihangsúlyozza Szent II. János Pál pápa, hogy a munka szolgálja az embert, és nem az ember a munkát, miközben a munka az ember kötelessége ("Aki nem akar dolgozni, ne is egyék" (2Tesz 3,10)). Az első nyugati szerzetesrend, a bencések (Kr. u. 539) jelmondatában is benne van: Ora et labora, vagyis Imádkozzál és dolgozzál. Összességében a Katolikus Egyház tanítása szerint „munkát végezve kell az embernek megszereznie mindennapi kenyerét, ugyanakkor munkájával mozdítja elő a technika és a tudományok szüntelen fejlődését, különösen pedig a társadalom – amelyben testvéreivel együtt él – erkölcsi és kulturális életének folyamatos kibontakozását […] Az ember – akit Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtett, és aki azt a feladatot kapta ebben a látható világban, hogy hajtsa uralma alá a földet –, kezdettől fogva munkavégzésre hivatott, hogy vállalja a munkát. A munka azon jegyek egyike, amelyek az embert a többi élőlénytől megkülönböztetik" (Laborem exercens).

A ***magántulajdonhoz*** fűződő tanítást egyértelműen tartalmazza a Tízparancsolat: Ne lopj! (Kiv 20,15) parancs a magántulajdont védi. Ezt megerősíti az Újszövetség is több helyen (Máté és Márk evangéliuma, Szent Pál levelei). A földi javak és az emberi munka eredményeiben igazságosságot vár el Isten az emberektől. Továbbá a gazdasági életre tovább gondolva a hetedik parancsot, azzal ellenkezik „a kereskedelemben történő csalás; a bérek jogtalan visszatartása; mások tudatlanságából vagy szorult helyzetéből nyereségre számító áremelés. Erkölcsileg szintén meg nem engedett: a spekuláció, mellyel a vételárat szándékosan emelik vagy csökkentik, hogy abból mások kárára hasznot húzzanak; a korrupció, amely eltéríti az igazságtól azok ítéletét, akiknek a jog alapján döntést kell hozniuk; egy vállalat közös javainak eltulajdonítása és magáncélra történő használata; a rosszul végzett munka, a pénzügyi csalás, csekkek és számlák hamisítása, a túlzott költekezés, a pazarlás. A magán- vagy köztulajdonban tudatosan okozott kár ellenkezik az erkölcsi törvénnyel és jóvátételt követel.” (A Katolikus Egyház Katekizmusa).

Vagyonhoz, gazdagsághoz való viszonyulás terén a Katolikus Egyház tanítása a közönyre buzdít, és inkább a túlvilág felé irányítja a hívők figyelmét. Nem az abszolút és feltétel nélküli szegénység az elvárt, hanem Jézus tanításában a vagyonhoz való ragaszkodástól óv („Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, ahol moly rágja és rozsda marja, s ahol betörnek és ellopják a tolvajok! A mennyben gyűjtsetek kincset…”, Mt 6,19-20). A pénz része az anyagi javaknak, amelyet Isten ad az embereknek, de az embert teszi felelőssé (Mt 25,14), hogy azt jóra, igaz módon használja fel (pl. jótékonykodás). „A Katolikus Egyház felhívja a gazdagok figyelmét, hogy kötelességük a gazdagság megfelelő kézben tartása”, bár a gazdagság nem összeegyeztethetetlen a túlvilági jutalom elnyerésével (mennyország), ha jól használja fel a hívő a vagyonát (Dumont – Sáriné Horváth, 2021). A történelem során találkozhatunk a Katolikus Egyház pompájával (pl. reneszánsz és barokk kori pompa), de a különféle kolduló rendek által hirdetett szegénységgel is (pl. ferencesek, domonkosok).

A ***jótékonykodás***, a kevésbé jómódúak, peremen élők megsegítése az egyházi tanítás alapját képezi. Az Ószövetségben is megtalálható az előképe. „Mózes Második Könyvében (15, 10), a jótékonyságra és az önmegtagadásra hangzik el felszólítás. Isten elrendeli a gazdagság megosztását a szegénnyel” (Dumont – Sáriné Horváth, 2021). A Katolikus Egyház társadalmi tanításának négy közül az egyik alappilére a

jótékonyság: az ember legyen nyitott másokra, és vegye ki önmagát a középpontból. Mindez a gazdasági életbe is átültethető az Egyház szerint, gondolva itt arra, hogy a gazdasági szereplők ne egymás ellen versenyezzenek, hanem működjenek együtt, és alakítsanak ki nyer-nyerszituációkat, amikor mindkét fél jól jár. Két vállalat nem csak úgy találhatja meg a maga hasznát, hogy a másikat legyőzi.

Mint ahogy korábban írtuk már, a történelmi időkben megfigyelhető volt a fényűző életvitel a Katolikus Egyházon belül, gondolva itt a katedrálisokra, bazilikákra, palotákra például, amelyek most már a történelmi örökség részét képezik. Ugyanakkor a Bibliában, a Katolikus Egyház tanításában és a katolikusok mindennapi életében többször megjelenik a böjt gyakorlása is, amikor a mértékletességen, a ***fogyasztás*** visszafogásán van a hangsúly. A böjt és az ünnep váltakozása jellemzi a Katolikus Egyház éven belüli életét, mindennek meghatározott rendje és ideje van (Jézus mondja Máté evangéliumában: „Hát búsulhat a násznép, míg vele a vőlegény? Eljön a nap, amikor elviszik a vőlegényt, akkor majd böjtölnek.” Mt 9,15). A katolikus tanításban fontos szerepe van a mértékletességnek, vagyis a szélsőségek kerülésének. A Katolikus Egyház Katekizmusa is kimondja, hogy „gazdasági téren a személy méltóságának tisztelete megköveteli a mértékletesség erényének gyakorlását, hogy mérsékeljük e világ javaihoz való ragaszkodást”.

A ***kamat*** tekintetében az egyházi tanítás nem tiltja a kölcsönnyújtást (Lukács evangéliumában Jézus ezt mondja: „tegyetek jót, adjatok kölcsön, és semmi viszonzást ne várjatok.” Lk 6,35), de tiltja az uzsorakamatok alkalmazását (Kiv 22,24), miszerint erkölcstelen kihasználni a bajba jutott ember szükséghelyzetét (Katolikus Lexikon). Magát a kamatot is (nemcsak az uzsorakamatot) sokáig tiltotta az egyház a történelmi évszázadok során. Így például „a középkori katolikus egyház a pénz steril voltát hangsúlyozta, és azt, hogy a pénz szaporodása természetellenes” (Birkás, 2015). Hosszú idő után (az újkorban) vált csak elfogadottá, hogy a hitelezőnek joga van a tőke használati díjára, vagyis a kamatra. Onnantól kezdve a kamatláb mértéke, az igazságos, tisztességes kamat kérdése volt az elsődleges (uzsora tilalma).

A ***humán tőke*** felhalmozásához, vagyis a tanuláshoz, tanításhoz fűződő modern kori viszonyt az 1965-ös Gravissimum educationis, a II. Vatikáni Zsinat deklarációja foglalta össze. Eszerint „a nevelés rendkívüli jelentőségű az emberi életben és egyre nagyobb a befolyása korunk társadalmi fejlődésére. Valójában a fiatalok nevelése, sőt a

felnőttek folyamatos továbbképzése is a mai körülmények között könnyebbé és sürgetőbbé váltak. […] Minden embernek - bármilyen fajhoz, társadalmi osztályhoz vagy korosztályhoz tartozzék -, személyi méltósága folytán elidegeníthetetlen joga van a neveléshez." A Katolikus Egyház nemcsak napjainkban, hanem a történelmi évszázadok során tartott fenn és működtetett iskolákat.

Protestáns egyházak – református és evangélikus tanítás

Luther Márton és Kálvin János a reformáció során elsősorban a vallási életet, a hitet újította meg, mely a katolikus egyházra is visszahatott, ugyanakkor közvetetten a gazdasági életre is hatással voltak újszerű gondolataikkal, tanításukkal. Max Weber német társadalomtudós, közgazdász 1904-1905-ben foglalta össze és számszerűsítette a protestáns hivatásetikát (és annak a kapitalista gazdasági rendszer kialakulásában játszott szerepét) sokat hivatkozott és egyben vitatott „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme" című könyvében. A katolikus egyház társadalmi és gazdasági tanításának bemutatásához hasonlóan a hét általunk választott gazdasági téma köré csoportosítjuk a két protestáns gazdasági tanítás részletes kifejtését.

Az egyik legfontosabb lenyomata a református tanításnak a gazdaságot tekintve a becsületes, szorgalmas ***munka***, mely az Isten által kijelölt feladat és Isten dicsőségére végzik, továbbá a ***takarékos életvitel*** és az ésszerű, racionális gondolkodás hirdetése és megvalósítása.

Kiemelendő, hogy minden fajta munkát, a „közönséges világi", vagyis nem egyházi hivatásokat is ugyanolyan fontosnak és értékesnek tartották/tartják, mint a papi hivatást, vagyis Isten előtt minden hivatás egyenlő Luther szerint. Míg Luther Márton konzervatívabb felfogást képviselt azáltal, hogy a földművelést tartotta „igazi" hivatásnak, a kereskedelmet kevésbé tartotta jónak (elsősorban a gyakori visszaélések miatt), addig Kálvin János az ipart és a kereskedelmet is helyeselte (Birkás, 2015).

A visszafogott, mondhatni puritán életvitelt folytató reformátusok inkább a megtakarítások gyarapítására, a vagyonfelhalmozásra, vállalkozások indítására fókuszáltak, mint a túlzó ***fogyasztás***ra és kényelemre. „Weber szerint ez a felfogás járult hozzá a kapitalizmus kialakulásához és ez tekinthető a protestáns etikának" (Pék, 2020), ugyanis „a szigorú munkamorál a modern kapitalizmushoz szükséges

tőkefelhalmozást segítette elő" (Joób - Csepregi – Pásztory, 2011). A protestáns tanítás szerint csak a tisztességes és törvényes ***nyereség*** az elfogadott, továbbá fontos és védendő a ***magántulajdon***. Összességében egy magántulajdonon nyugvó, nyereségelvű gazdasági rendszert hirdetett (Bod, 2017).

E témában (reformáció-protestantizmus és kapitalizmus kapcsolatai) Webert követően is számos kutatást végeztek, viszont egymásnak ellentmondó eredményekre jutottak a szakemberek. Valószínűen egy „olyan összetett és hosszú ideig tartó történelmi folyamatot, amilyen a modern kapitalizmus kialakulása, aligha lehet egyetlen okra visszavezetni" (Joób - Csepregi – Pásztory, 2011). Tehát a protestáns etika valószínűleg szükséges, de nem elégséges feltétele volt a kapitalizmus kialakulásának. Az nagy bizonyossággal megállapítható, hogy a reformáció nyomán a protestáns közösségekben javuló írástudás jelentősen hozzájárulhatott a gazdasági fellendüléshez is.

A protestantizmusban a ***tudás*** központi jelentőségű. Mivel alapvető tétel volt a reformáció híveinek, hogy az anyanyelvükön olvassák a Bibliát, a biblia-fordításokon és a könyvnyomtatás fejlődésén felül az analfabetizmus leszorítását is magával hozta. Az iskolák építése és a széles körben való elérhetőségük következtében „arányaiban egy protestáns családnak kevesebbet kellett költenie gyerekei oktatására, mint egy katolikus családnak, így egy szélesebb kör tudta taníttatni a gyermekeit" (Bartók, 2018, Becker – Woessmann, 2009). Az írástudás termelékenyebbé és hatékonyabbá tette a humán tőkét, és pl. ez is szerepet játszhatott abban, hogy Poroszország ipara a 19. században megelőzte a brit ipart. Emellett és ennek támogatása érdekében jeles, magasfokú tudást közvetítő iskolákat (líceumokat) is működtettek és tartanak fenn a mai napig a protestáns egyházak.

Kamatszedés tekintetében Luther Márton az uzsorakamatot teljes egészében elvetette úgy, mint a katolikus egyház. Azonban érdemes azt látni, hogy Luther korában és azt megelőzően is nem tettek különbséget a „normál" kamatszint és uzsorakamat között. Kálvin János a pénz „gyümölcsöztetését" megengedhetőnek vélte, de nem minden áron. Fontos figyelembe venni a méltányosságot és a felebaráti szeretetet e tekintetben is (pl. nem szabad kamatot szedni a súlyos anyagi helyzetben lévőktől, legyenek tekintettel a hitelezők a köz javára, vagyis ne lépjék át az adott

ország törvényi kamatmaximumát – általában 4-6% a korabeli Európában. Birkás, 2015).

Hitelezés tekintetében elfogadhatónak tekintette a „produktív hitelt", vagyis azt a fajtát, amelyet nyereséget termelő vállalkozásra fordítottak. Ezzel szemben a „fogyasztói hitel" esetében nem tartotta jónak a kamatszedést, ahogy Luther sem (Birkás, 2015).

Jótékonyság, adakozás szempontjából a katolikus elvet követik, mivel fontos részt képvisel a jótékonykodás a protestáns tanításban és gyakorlatban egyaránt, mellyel valamit visszaadhat a hívő Istennek.

Zsidó tanítás

A zsidó nép eredete csaknem 4000 évre nyúlik vissza és már a Teremtés könyvében (egyben Mózes és a Tóra első könyvében) megjelenik az emberi ***munka*** értéke. A teremtés hat napja után Isten a hetedik napon megpihent (Ter 2,2-3), vagyis Isten is hat napig dolgozott. Ezzel pedig megáldotta az emberi munkát és példát is adott a munkavégzésre. Ahogy a Zsidó ismeretek tárában megfogalmazzák, „az ember munkára született. Éppen ezért a munka nem csupán olyasvalami, amivel megkereshetjük a pénzt a kényelmes élethez: a munka az emberi élet természetes kifejezése. A munka nem afféle teher, amelyet kelletlenül, panaszkodva cipelünk, hanem legbenső lényünk, és az élethez történő hozzájárulásunk kifejezése."

Ahogy Tóth 2016-os tanulmányában kifejti, „a történelem Izrael népe számára fejlődéstörténet, állandó erkölcsi harc a többért és a jobbért. Ennek megfelelően a héberek elzárkóztak a túlzott aszketizmustól, a ***gazdagságot (vagyont)*** nem tekintették eleve rossznak. Sőt: a gazdagságot Isten igazaknak adott földi jutalmának tartották" (pl. Jób története). „A gazdagságot az Úr áldásának nevezik, és csak annak rossz célra történő felhasználásától és veszélyeitől intenek óva" (Sombart, 1911; idézi Sedláček, 2012: 79). Ugyanakkor fontos, hogy a tulajdon, vagyon gyarapodása nagymértékben növeli a kötelességeket és felelősséget. Ebben az erkölcsi felfogásban Sedláček szerint (idézi Tóth, 2016) megtalálható a jó élvezetének ismerete és elismerése, ugyanakkor egyben annak is tudatában vannak, hogy minden jó Istennek köszönhető, ezért pedig annak egy részét felajánlják Istennek áldozatként és hálaként.

Ebből is következik az adakozás, ***adományozás*** hagyománya a zsidó vallásban. A hálaáldozat „lehet közvetlenül az Istennek szentelt áldozat, de megnyilvánulhat a

szegényeknek, özvegyeknek, másodrendű idegeneknek juttatott tizedben, alamizsnában vagy az éppen aratás után „ottfelejtett" kalászokban is" (Tóth, 2016).

A ***magántulajdon*** tiszteletben tartása a Tízparancsolatban is megjelenik: „Ne lopj", illetve „Ne kívánd el embertársad házát, ne kívánd el embertársad feleségét, sem szolgáját, sem szolgálólányát, sem szarvasmarháját, sem szamarát, sem más egyebet, ami az övé" (Kiv 20).

A vagyonhoz, gazdasági haszonhoz és üzleti vállalkozásokhoz kapcsolódó fontos etikai tanítás a zsidó vallásban, miszerint ezekkel nem lehet kárt okozni másnak vagy akár a környezetnek, sem közvetlenül, sem közvetetten, de még véletlenül sem. Ennek alkalmazása korlátozó is lehet a vállalkozásoknak.

Az adományozás, magántulajdon és vagyon témájához egyaránt kapcsolódik egy zsidó hagyomány, miszerint a nagy örömünnep évében (vagy más néven az adósság elengedésének évében), a hétszer hét esztendőt követően (50. esztendőben) minden birtokot eredeti tulajdonosának kellett visszaadni (Lev 25,10), mivel minden Istené (1Móz 1,28, 1Móz 2,15, 1Móz 17,8 és 5Móz 10,14), az ember csak használatra kapta meg, hogy jó kezelője legyen annak (Birkás, 2015).

Mivel a gazdagságot, a jó élvezetét nem veti el a zsidó vallás, nem beszélhetünk a ***fogyasztás*** tekintetében a puritán életvitelről, mint a protestáns tanítás esetében. Azonban megemlítendő – mint a Katolikus Egyház tanításánál is tettük – a mértékletességre és a gyakori (és akár szigorú) böjtre való felszólítás.

A ***kamatszedést*** tekintve az Ószövetség óva int az uzsorától, illetve a kiszolgáltatott adós kizsákmányolásától is (Ter 14,23; Kiv 22,24). Azonban ahogy a Második Törvénykönyvben írják (23,20-21), „testvérednek ne adj kamatra sem pénzt, sem élelmet, sem egyebet, amit kamatra szokás kölcsönözni. Az idegentől kérhetsz kamatot, de testvéredtől ne fogadj el kamatot." Vagyis ez megengedi a zsidóknak, hogy idegenektől kamatot szedjenek. „Ennek oka lehetett, hogy Izrael gazdasági kapcsolatban állt olyan népekkel, melyeknél a kamat törvényes intézmény volt" (Magyar Katolikus Lexikon). Így a zsidók a középkorban szinte egyedül űzték a pénzkölcsönzést a keresztény Európában, emiatt pedig társadalmi „megbélyegzés" is érte őket.

A zsidóság és a **tanulás** kapcsolata régre nyúlik vissza, a zsidó vallás tanulásközpontú (Bolgár, 2021). A (fiú) gyermekek taníttatására vonatkozó elvárást a Tóra is

tartalmazza, annak olvasása és szüntelen, élethosszig tartó tanulmányozása vallási elvárás. „A Kr. u. I. századtól normává vált, hogy minden zsidó fiúgyermek járjon iskolába” (Bolgár, 2021), a középkorból pedig már származnak értesülések zsidó iskolarendszer létezéséről. Nemcsak az írni és olvasni tudás emelte ki a zsidóságot a történelem során a döntően analfabéta környezetükben, hanem a vitatkozás, érvek ütköztetésének hagyománya is, amellyel tanulmányozták és értelmezték a zsidó tanításokat (elsősorban a Talmudot). Ez megteremtette a zsidóság versenyelőnyét az üzleti életben a történelem során. A zsidóság körében a tanulásnak, tanultságnak mindig is nagy tisztelete volt, egyéni – elsősorban szellemi – erőfeszítésen és kockázatvállaláson múlik, hogy a zsidó társadalmi ranglétrán ki hol helyezkedik el (pl. a zsinagógában is tanultsági sorrendben osztják ki az ülőhelyeket).

Iszlám tanítás

Az iszlám tanítás szerint a ***munkát*** és törekvést jutalmazni, a tétlenséget büntetni kell (Juhász, 2021). A munka tekintetében érdemes megemlíteni Ibn Khaldún arab történészt (1332–1406), aki jóval Adam Smith (1776) előtt megfogalmazta a munkamegosztást, valamint a kereslet-kínálat összefüggését (Alfred Marshall előtt, 1867). Szerinte egy adott ország ereje a társadalmi kohézióban rejlik, melynek alapja, hogy a gazdagok és szegények közt ne legyen nagy eltérés (Tóth, 2016).

Magántulajdonhoz és magánvállalkozáshoz való jog a muszlim ember alapvető joga az iszlám tanítás szerint, viszont határ szab a moralitás. „Az egyén előtt nincs akadály, hogy Isten földjéből hasznot hajtson, amíg ezzel mások vagy az állam jogait nem sérti meg. […] Noha az iszlám elismeri az egyén birtoklási jogát az általa jogosan szerzett dolgokra, ez a jog azonban nem érvényesülhet feltétel nélkül. Így az ember jogos tulajdonát az iszlámban csak megengedett célokra és csak megengedett módon használhatja fel. Az iszlám törvény kategorikusan megtiltja… a szerencsejátékokat (a lottót is), a spekulációt, a fogadást, a csaló vagy kétes természetű tranzakciókat, amelyekben az egyik fél nyeresége teljesen biztosított, míg a másik fél haszna teljesen bizonytalan és kétséges. Megtiltja az ármanipulációt, amelyben a létfontosságú áruk eladását visszatartják” (Maududi, 2007).

A kiadásokat, ***fogyasztás***t tekintve az iszlám tanítás szerint a hívő vagyonát nem pazarolhatja el luxuscikkekre, nem fitogtathatja vagyonát, bár nem tiltja meg a kényelmes életet (Maududi, 2007). A böjt ugyanúgy megjelenik az iszlám

alapelvekben, mint a zsidó és keresztény tanításban („szaum” évente egyszer egy hónapig). Ehhez kapcsolódik a ***megtakarítás***ra vonatkozó útmutatás is. Eszerint miután az egyén kielégítette jogos és méltányos szükségleteit, az esetlegesen fennmaradó összeget összegyűjtheti, gyarapíthatja vagyonát (Maududi, 2007). Ugyanakkor ez utóbbira évente ún. zakátot kell fizetnie egy adott minimumot meghaladó összeg után, mely kötelező alamizsnát jelent (a ***jótékonykodás*** a Korán szerint a hit öt oszlopának egyik pillére). Ennek mértéke a vagyon negyvened része (lehet pénz vagy élő állat), míg célja a szegény muszlimok felemelése; ezzel mondhatni egy társadalombiztosítási keretet képeznek (Maududi, 2007).

Az iszlám szempontjából tehát semmi kivetnivaló nincs abban, ha valaki a megfelelő keretek között ***vagyonra, gazdagságra*** tesz szert, azt isteni kegynek tartják (Maududi, 2007). A két feltétele ennek a már említett adakozás, illetve az igazságos bánásmód az üzleti életben (partnerekkel, munkavállalóival, állammal, közösséggel).

Mindezeket figyelembe véve támogatott az üzleti vállalkozások indítása, a vállalkozói és versenyszabadság, amennyiben garantálja az egyén és a társadalom jólétét egyaránt (Maududi, 2007).

A Korán mellett az iszlám másik fontos irata a Saria, vagyis a törvények gyűjteménye. Ebben esik szó a ***kamat***, vagyis a riba tilalmáról. Ezt a Korán is megtiltja a hívőknek, különösen a kamatos kamatot (uzsorát). Mivel Mohamed próféta kereskedő is volt fellépése előtt, ismerte ezt a kereskedelmi praktikát, továbbá a spekulációt is elítélte. Ugyanakkor pártolta a szabad piacot, az árak meghatározását a szabad és tökéletes versenyre bízta (Tóth, 2016).

Érdemes kiemelni ennél a résznél az iszlám közgazdasági gondolkodás gyakorlati működését, és azon belül az iszlám bankokat. A bankok 1970-es évektől indultak fejlődésnek, majd 2004-ben megalakult az Islamic Bank of Britain, továbbá a Citigroupnak, a Deutsche Banknak, a HSBC-nek, a Lloyds TSB-nek, az UBS-nek is van a Saria szerint működő pénzügyi terméke. „Ezen portfóliók kezelői a kamatszedés tilalma mellett tartózkodnak a derivatívaktól és az opciós üzletektől” (Tóth, 2016). Mégis a legismertebb szereplő a Grameen Bank, a szegények bankja, amely Muhammad Yunus nevéhez fűződik (4. oldal táblázatában több információ található).

Utolsó szempontkét fontos megemlíteni az iszlám hozzáállását a tanuláshoz, a humán tőkéhez. „Az iszlámban a kezdeti időszaktól fogva nagyra értékelték a tudást, a

tanulás alapját a mohamedi tanítás jelentette. […] A bölcsességet többre értékelik a muszlimok, mint a vagyont és dicsőséget, a hagyományok szerint a tudás az egyetlen olyan dolog, ami a szolgát is királlyá teheti" (Kéri, 2002).

Buddhizmus tanítása

A buddhizmus legfőbb célja a boldogság keresése, a szenvedés elkerülése (Tóth, 2016), a világ és önmagunk megértése. Alapvetően individualista, az egyéni boldogság keresésére irányul.

Ernst Friedrich Schumacher (1911-1977) írt az ún. buddhista közgazdaságtanról, vagyis a természet- és emberbarát gazdálkodási filozófiáról („A kicsi szép", 1973). A buddhizmus hívői szerint a lélekvándorlás tana természetkímélő gazdálkodáshoz vezet (Tóth, 2016). A természetkímélő látásmód egyrészt jelenti a megújuló energiaforrások használatát, másrészt, hogy a Schumacher szerint „a legracionálisabb gazdálkodás az, ha helyi erőforrásokkal látjuk el a helyi igényeket" (Tóth, 2016), vagyis ösztönöz az önellátó gazdálkodásra.

Tóth (2016) összefoglalója szerint E. F. Schumacher újradefiniálta a ***munkát***. Eszerint „dolgozni nemcsak pénzért érdemes, hanem a közösség megéléséért és önmagunk megtalálásáért, kibontakozásáért is". Fontos a hasznos munka végzése, a helyes megélhetés, vagyis tartózkodás az olyan foglalkozástól, amely más lényeknek kárt okoz (Nemes Nyolcrétű Ösvény egyike).

A Buddha által felállított „négy nemes igazság" egyike, hogy az ember szenvedésének oka a folyamatos elégedetlenség, a mohóság. Mivel az ember vágyai határtalanok, ahelyett, hogy kielégítenék vágyaikat, arra kell törekedniük, hogy kordában tartsák azokat. A valódi jóllét eléréséhez bölcsességre van szüksége az embernek, melynek elérésben a Nemes Nyolc Ösvény segít. A jóllét nem feltétlenül rossz, létezik helyes ***fogyasztás*** is. Ahogy Tóth fogalmaz (2016), „a helytelen fogyasztás az örömteli érzésekkel kapcsolatos vágyra, az ego kielégülésére irányul. Az ilyen fogyasztáson át önmagunkat keressük, de éppen távolodunk valódi boldogságunktól. A buddhista szerzetesek naponta csak egyszer esznek, azaz a kevés anyagin keresztül keresik a jóllétet. Ám az önmegtartóztatás öncéllá is válhat."

A buddhista tanítás a ***vagyon*** helyes megszerzésére és felhasználására is irányt mutat. Gazdag ember is lehet a buddhizmus követője, azonban csak erkölcsös módon

szabad meggazdagodni (Botos-Botos, 2008). „Rossz a vagyon, ha tisztességtelen módon jutnak hozzá, ha rabul ejti birtokosát, ha szenvedés az ára” (Tóth, 2016). Az arany középutat igyekszik megtalálni, vagyis a mértéktartást és az egyensúlyt a szélsőséges kényelem, ill. a szélsőséges nélkülözés között. Összességében nem a szegénységet hirdeti, csak hogy ne földi dolgokhoz ragaszkodjanak követői, és ne legyen az élet legfőbb célja a vagyon megszerzése. „Nem taníthat aszkétizmusra, nem akarja megölni a vágyakat, csak azt akarja elérni, hogy ne a vágyak irányítsák az életet. […] A buddhizmus elutasítja a felelőtlen kapitalizmust, amely akár a mások kárára történő gazdagodást is megengedi” (Botos-Botos, 2008).

A buddhista szemléletben arra bölcs törekedni, ami „elég jó”, nem kell és nem szabad hajhászni a „legjobb”-at. Ezzel elutasítja és óv a maximalizmustól, mert a maximalizmusra törekvőknek nehéz (vagy lehetetlen) megelégedést találniuk, így nem lehetnek boldogok sem (Zsolnai, 2010, idézi Tóth, 2016). Míg a főáramú közgazdaságtan az erőforrások egyre egyenlőtlenebb elosztása felé halad, addig a buddhista megközelítés a különbségek mérséklése felé: helytelen fogyasztás megakadályozása és „az elégtelen anyagi körülmények miatt szenvedő élőlények támogatása” (Tóth, 2016). Összességében megállapítható, hogy a buddhista tanítás szerint „a gazdaságnak nem a nyereségek maximalizálására, hanem a veszteségek minimalizálására kellene törekednie” (Tóth, 2016).

Utolsó pontként fontos megemlíteni a ***jótékonyság*** fontosságát a buddhista tanításban. A buddhista elgondolás szerint nem lehet megváltoztatni a sorsot (ami most van, korábbi viselkedésünk logikus következménye), de jobbá lehet tenni a következő életet erényes magatartással és nagylelkűséggel. Tehát a nagylelkűség, a könyörület nagyon fontos a buddhizmusban. Kötelesség terheli azt, akinek több van (Botos-Botos, 2008).

Hinduizmus tanítása

Ahogy a buddhizmusban, a hindu vallásban is megjelenik a karma (tetteinknek van következménye) és a reinkarnáció (lélekvándorlás, újjászületés másik testben). Továbbá négy különböző kasztba, vagyis társadalmi osztályba sorolja híveit a hindu vallás, melyek között nincs átjárás. Eszerint az emberek egyenlőtlennek születnek, merev a munkamegosztás, nincs szabad pályaválasztás, egyazon munkát végzi az ember egész életében. Amennyiben vagyonra tesz szert valaki, azáltal sem léphet

magasabb kasztba. Bár maga a hinduizmus „nem ellenzi a gazdasági érvényesülést, prosperálást", azonban **a kasztrendszer a gazdaságot is merevvé teszi, akadályozza a mobilitást, a szabad gazdálkodást és a vállalkozások elindítását** (Botos-Botos, 2008). Mindezek visszafogják a gazdasági növekedést is. A hinduizmus India fő vallása.

Konfucianizmus tanítása

A konfucianizmus elsősorban Kínában elterjedt erkölcsi tanítás, filozófia, bár a kommunista berendezkedés miatt a lakosság többsége nem vallja magát vallásosnak. **A fegyelem, a hűség és megbízhatóság, a kölcsönösség** elve fontos erkölcsi elvárások az egyénnel szemben, ahogy a szenvedélyek feletti (ön)uralom gyakorlása is. Az egyénnek társadalmi kötelezettségeket ír elő és a hagyományok tiszteletben tartását. A társadalom nagycsaládok összessége, az egyénnek kötelessége van azzal a társadalmi körrel szemben, ahova született, a családi és baráti köre tartozik. Ugyanakkor **támogatja az egyént, hogy saját erejére támaszkodjon és vállalkozást indítson, hogy kiszolgálja saját és tág körű családja szükségleteit** (Botos-Botos, 2008).

A profithajhászát azonban elítéli (Chan, 1997, idézi Botos-Botos, 2008), vagyis tiltja a profitszerzésre irányuló tevékenységeket a harmonikus társadalom elérése érdekében. A modern értelmezésben sikerült azonban megtalálni a megoldást arra, hogyan lehet racionális üzleti döntést hozni úgy, hogy közben nem a profit motivál. „Az üzlet célja, hogy javítson az emberek életkörülményein, de e tevékenység – mintegy melléktermékként – egyben profitot is hoz. **A profit tehát előre látható eredmény, de nem alapvető motiváló erő**." (Botos-Botos, 2008). A modern korban a kínai vállalatok egy nagy családként tekinthetnek egymásra, önmagukra, mely megfelel a konfucianista gondolatnak, és egyben a dolgozókat is motiválja (Botos-Botos, 2008).

Összefoglalás

A vallások és tanításuk követőik számára mindig is útmutatóul szolgáltak nemcsak társadalmi, hanem gazdasági vonatkozásban egyaránt: mi az erkölcsös, mi megengedett az üzleti életben és mi nem? Ellentétben a materialista közgazdasági gondolkodással, a spirituális alapú modellek figyelembe veszik, hogy egy embert nemcsak az anyagiak motiválnak, mivel az ember nemcsak test, hanem lélek is. Ezen elgondolás mentén a profit és a növekedés nem végső célok, hanem csupán a társadalmi, gazdasági és ökológiai célok szélesebb halmazának az elemei, eszközei. Ezt felismerve, számos világvallás elvei mentén jött már létre társadalmi-gazdasági kezdeményezés, például a zsidó tanítás alapján a Leket Izrael, a katolikus társadalmi tanítás mentén a Mondragon szövetkezetek, míg a hindu spiritualitás elveire épül az Organic India, a buddhizmusra az Apopo, az iszlám hitre a Grameen Bank.

A világ lakosságának vallási összetételét vizsgálva a két legnagyobb vallás a kereszténység és az iszlám. Európában a lakosság 72%-a volt keresztény 2020-ban, míg Magyarországon a népesség 80%-a a Pew Research Center adatai szerint, 20% pedig nem tartotta magát vallásosnak idehaza. A Pew Research Center előrejelzése szerint 2050-re a keresztények és a muzulmánok közel azonos arányban élnek majd a világon.

Hét gazdasági kérdéskör mentén vetettük össze a világvallások előírásait, útmutatásait. A munka tekintetében kihangsúlyozzák annak veleszületett, természetes jellegét az ember életében, illetve szorgalmas, becsületes munkavégzésre ösztönöznek.

Általánosságban a vallási tanítások védik az egyén magántulajdonát. A katolikus tanítás és a buddhizmus felhívja a figyelmet, hogy követői ne legyenek a pénz rabjai, ne földi dolgokhoz ragaszkodjanak, ugyanakkor nem utasítják el eleve a gazdagságot, csak hogy jól használják fel azt. A zsidó és az iszlám vallás a vagyonban, gazdagságban Isten áldását, kegyét látja. A világvallások közül leginkább a református ösztönöz a megtakarításra, vagyon felhalmozására, vállalkozások indítására. A fogyasztás tekintetében a leginkább puritán életvitelt

szintén a protestáns egyházak képviselik, és bár hozzátartozik a katolikus és zsidó valláshoz a böjtölés, ill. mértéktartás, kevésbé puritán életvitelt követel meg. A buddhizmus is mértéktartásra és a mohóság elkerülésére ösztönöz. Szerinte a jóllét nem feltétlenül rossz, létezik helyes fogyasztás is. Az iszlám sem tiltja a kényelmes életet, de óv a pazarlástól és a vagyon fitogtatásától.

Míg a jótékonykodás és a tanulás (humán tőke felhalmozása) fontos és lényeges eleme a világvallásoknak, addig a kamatszedésről eltérő nézőpontot képviselnek. Közös pont, miszerint az uzsorakamatot mindegyik vallás tisztességtelennek tartja és így tiltja is. A katolikus tanítás már nem tiltja a (tisztességes) kamatot, ugyanakkor a történelem során az Egyház sokáig nem tett különbséget a „normál" kamatszint és uzsorakamat között, előbbit is elutasítva. Kálvin János, a református egyház szellemi atyja a pénz „gyümölcsöztetését" megengedhetőnek vélte, de nem minden áron. A zsidó emberek egymásnak nem számíthatnak fel kamatot, ám más vallású emberek esetében ez megengedett. A kamatot (vagyis a „riba"-t) az iszlám tanítás tiltja, ugyanakkor több nemzetközi bankcsoportnak is van az iszlám tanítás elveit követő pénzügyi terméke.

Felhasznált források

- ARCANUM: Talmud. 2023. https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/t-CA6DE/talmud-CA6F2/ Letöltve: 2023.05.31.
- BARTÓK, Viktor: Tévedett-e Max Weber? In: Köz-gazdaság, 2018/3, http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/6673/1/30_Article_Text_119_1_10_20190224.pdf
- BECKER, Sascha O. – WOESSMANN, Ludger: Was Weber Wrong? A Human Capital Theory of Protestant Economic History. In: The Quarterly Journal of Economics, 2009 May, Vol. 124, No. 2, 531–596. https://www.jstor.org/stable/40506238
- BIRKÁS, Antal: Luther és Kálvin politikai és gazdasági nézetei. In: Polgári Szemle, 2015. december, 11. évfolyam, 4-6. szám, https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/690-luther-es-kalvin-politikai-es-gazdasagi-nezetei
- BOD, Péter Ákos: Piacgazdaság és etika – egykor és ma, Európában és annak peremén. In: Confessio, 2017/1. http://confessio.reformatus.hu/v/piacgazdasag-es-etika-egykor-es-ma-europaban-es-annak-peremen/#page1
- BOLGÁR, Dániel: Valóban a vallásuk miatt lettek sikeresek a zsidók? – A Wall Street bóherei. In: 24.hu, 2021.01.03., https://24.hu/tudomany/2021/01/03/zsidosag-vallas-sikeresseg-usa-szociologia-tanulas-talmud-tanulmany-tortenelem/
- BOTOS, Katalin – BOTOS, József: A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitász. In: Iustum Aequum Salutare, IV. 2008/1., 43–52., https://ias.jak.ppke.hu/20081sz/04.pdf
- CANTONI, Davide: The economic effects of the protestant reformation: testing the Weber hypothesis in the German lands. In: Journal of the European Economic Association, 2015 August, Vol. 13, No. 4, pp. 561-598. https://www.jstor.org/stable/24539263

- DUMONT, Pascal-André – SÁRINÉ HORVÁTH, Mónika: A pénz az üdvözülés akadálya? In: katolikus.ma, 2021.04.13., https://katolikus.ma/a-penz-az-udvozules-akadalya/
- JOÓB, Márk – CSEPREGI, Botond – PÁSZTORY, Ádám: A hitbéli meggyőződés a gazdasági rendszert is meghatározza. In: reformatus.hu, 2011.10.29., http://regi.reformatus.hu/mutat/a-hitbeli-meggyzdes-a-gazdasagi-rendszert-is-meghatarozza/
- JUHÁSZ, István: Az iszlám gazdasági alapelvei (2. rész). In: ado.hu, 2021.02.26., https://ado.hu/ado/az-iszlam-gazdasagi-alapelvei-2-resz/
- KATOLIKUS, Egyház: Katekizmus. 2006.06.22. https://archiv.katolikus.hu/kek/tartalom.html Letöltve: 2023.05.31
- KÉRI, Katalin: Nevelésügy a középkori iszlámban. Pécs, Iskolakultúra-könyvek, 2002, https://mek.oszk.hu/01800/01862/html/index.htm
- MAGYAR, Katolikus Egyház: Az egyház társadalmi tanítása. 2021.11.12., https://katolikus.hu/cikk/az-egyhaz-tarsadalmi-tanitasa Letöltve: 2023.05.31.
- MAGYAR, Katolikus Egyház: Gravissimum Educationis, 1965.10.28., https://katolikus.hu/dokumentumtar/gravissimum-educationis Letöltve: 2023.05.31.
- MAGYAR, Katolikus Egyház: Laborem exercens. 1981.09.14. https://katolikus.hu/dokumentumtar/laborem-exercens#LE2 Letöltve: 2023.05.31.
- MAGYAR, Katolikus Lexikon: Bencések. 2023. http://lexikon.katolikus.hu/B/benc%C3%A9sek.html Letöltve: 2023.05.31.
- MAGYAR, Katolikus Lexikon: Kamat. 2023. http://lexikon.katolikus.hu/K/kamat.html Letöltve: 2023.05.31.
- MAGYAR, Katolikus Lexikon: Laborem exercens. 2023. http://lexikon.katolikus.hu/L/Laborem%20exercens.html Letöltve: 2023.05.31.
- MAUDUDI, Abu-l-A'la: Iszlám életmód. Budapest, Magyarországi Muszlimok Egyháza, 2007, https://mek.oszk.hu/13500/13503/13503.pdf
- NEMZETI, Köznevelési Portál: Tanítások a szeretetről. In: Etika 8., https://www.nkp.hu/tankonyv/etika_8/lecke_03_019 Letöltve: 2023.05.31.

- OBERLANDER, Báruch (szerk.): A zsidó ismeretek tára. 2023. https://zsido.com/fejezetek/munka-es-alkotas-hozzajarulasunk-az-elethez/ Letöltve: 2023.05.31.
- OLÁH, Dániel: Ibn Khaldún helye és szerepe a közgazdasági elmélettörténetben. In: Közgazdasági Szemle, LXIII. évf., 2016. július–augusztus, 819–837. o., http://real.mtak.hu/38662/7/04%20Ol%C3%A1h%20D%C3%A1niel.pdf
- PÉK, Szabolcs: Protestáns etika: igaza volt-e Webernek? In: ludovika.hu, 2020.02.06., https://www.ludovika.hu/blogok/pakblog/2020/02/06/protestans-etika-igaza-volt-e-webernek/
- PEW, Research Center: Key Findings From the Global Religious Futures Project. In: Pew Research Center, 2022.12.21., https://www.pewresearch.org/religion/2022/12/21/key-findings-from-the-global-religious-futures-project/
- RÁHULA, Valpola: A Buddha tanítása. Budapest, A Tan Kapuja, 2014, https://www.tkbe.hu/sites/default/files/a_buddha_tanitasa_-_digital_edition_0.pdf
- SCHUMACHER, Ernst Friedrich: Small is Beautiful –A Study of Economics as if People mattered. New York, Harper Perennial, 1973.
- SEDLÁČEK, Tomáš: Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street. Oxford, Oxford University Press. 2009.01.01., https://www.goodreads.com/book/show/9713747-economics-of-good-and-evil
- SIKLÓS, András – NEUZER, Imre – HAVADI-NAGY, Zsálya – KOVÁCS, Gábor – ÓCSAI, András: Vallások és a gazdaság. Van-e olyan, amelyik többet hoz? In: Index, 2022.10.25., https://index.hu/belfold/2022/10/25/vallas-gazdasag-etikus-vallatvezetes-kereszteny-nem-kereszteny-kibeszelo/
- SOMBART, Werner: The Jews and Modern Capitalism. Kitchener, Batoche Books, 1911, https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/sombart/jews.pdf
- SZENT, István Társulat: Biblia. https://szentiras.hu/SZIT Letöltve: 2023.05.31.

- TÓTH, Gergely, Az új paradigma építőkövei – 1. rész: nagy vallások gazdasági tanításai. In: Köz-gazdász, 2016/4., 207-219., https://retp.eu/index.php/retp/article/view/476/436
- ZSIDO.COM: Kitzur Sulchan Aruch - A gyermekek nevelésének szabálya és néhány szabály a tanítóról. In: zsido.com, https://zsido.com/fejezetek/a-gyermekek-nevelesenek-szabalya-es-nehany-szabaly-a-tanitorol/ Letöltve: 2023.05.31.
- ZSOLNAI, László – SHRIVASTAVA, Paul: Wellbeing-oriented organizations: Connecting human flourishing with ecological regeneration. In: Business Ethics, the Environment & Responsibility, 2022, Volume 31, Issue 2, p. 386-397. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/beer.12421
- ZSOLNAI, László (szerk.): Boldogság és gazdaság – A buddhista közgazdaságtan eszméi. Ty-potex, Budapest, 2010.
- ZSOLNAI, László: Miért fontos a spiritualitás a gazdaságban? In: Zsolnai László – Kovács Gábor – Ócsai András (szerk.), Gazdaság és vallás. A gazdasági spiritualitás innovatív modelljei. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságetikai Központ, 2022. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7537/1/e-book_BCE_Gazdasag_es_vallas.pdf